पाणिनीय शिक्षा – tells us how anything should be pronounced

Main sections:

स्थानप्रकरणम्

करणप्रकरणम्

अन्तःप्रयत्नप्रकरणम्

बाह्यप्रयत्नप्रकरणम्

स्थानपीडनप्रकरणम्

वृत्तिकारप्रकरणम्

प्रक्रमप्रकरणम्

नाभितलप्रकरणम्

प्रक्रमप्रकरणम्

१. एष क्रमो वर्णानाम् ।

२. तत्रैषां स्थान्-करण-प्रयत्नानाम् कथंप्रसिद्धिरित्युच्यते

३. इह यत्र स्थाने वर्णा उप्लब्यन्ते तत् स्थानम्

४. येन निर्वृत्यन्ते तत् करणम् ।

५. प्रयत्नम् प्रयत्नः

६. उत्साहः प्रयत्नः

७. स्पृष्टतादि वर्णगुणः

करणप्रकरणम्

१. करणमपि

२. जिह्व्य-तालव्य-मूर्धन्य-दन्त्यानाम् जिह्वा करणम्।

३. जिह्वामूलेन जिह्व्यानाम् ।

४. जिह्वा मध्येन तालव्यानाम् ।

५. जिह्वोपाग्रेण मूर्धन्यानाम् ।

६. जिह्वाग्राधः करणम् व ।

७. जिह्वाग्रेण दन्त्यानाम् ।

८. शेषाः स्वस्थान करणाः ।

९. इत्येतत् करणम् ।

स्थानप्रकरणम्

....

४. जिह्वामूलीयः जिह्व्यः ।

९. ऋ-टुरषा मूर्धन्याः ।

१०. रेफो दन्तमूलीयः एकेषाम् ।

२१. ङ-ञ-ण-न-माः स्वस्थाना नासिकास्थानाः ।

...

अन्तःप्रयत्नप्रकरणम्

०१. प्रयत्नो द्विविधः ।

०२. आभ्यन्तरो बह्यश्च ।

०३. स्वस्थाने आभ्यन्तरस्तावत् ।

०४. स्पृष्टकरणाः स्पर्शाः ।

०५. ईशत्स्पृष्टकरणाः अन्तस्थाः ।

०६. ईशद्विवृत्तकरणाः ऊष्माणः ।

०७. विवृत्तकरणा वा ।

०८. विवृत्तकरणाः स्वराः ।

०९. तेभ्यः ए ओ विवृत्ततरौ ।

१०. ताभ्याम् ऐ औ ।

११. ताभ्य़ामपि आकारः ।

१२. संवृत्स्तु अकारः ।

१३. इत्येषोऽन्तःप्रयत्नः।

बाह्यप्रयत्नप्रकरणम्

१. अथ बाह्यः ।

२. वर्गाणाम् प्रथमद्वितीयाः श-ष-स-विसर्जनीय-जिह्वामूलीय-उपध्मानीयाः यमौ च प्रथम्द्वितीयौ विवृतकण्ठाः श्वासुनुप्रदानाः अघोषाः। (1 and 2 of class, visarga etc. are vivrata)

३. वर्गयमानां प्रथमे अल्पप्राणाः इतरे सर्वे महाप्राणाः। (among those listed in sutra 2, only 1st of class are alpapranas)

४. वर्गाणाम् तृतीयचतुर्थाः अन्तस्था हकारानुस्वारौ यमौच तृतीयचतुर्थौ नासिक्याश्च संवृतकण्ठाः नादानुप्रदाना घोषवन्तश्च।

५. वर्गयमानां तृतीया अन्तस्थाश्च अल्पप्राणाः इतरे सर्वे महाप्राणाः।

६. यथा तृतीयास्तथा पञ्चमाः।

७. आनुनासिक्यमेषामधिको गुणः।

८. कादयोमावसनाः स्पर्शाः।

९. यादयोन्तस्थाः।

१०. शादय उष्माणः।

११. सस्थानेन द्वितीयाः। (2nd of class = 1st of class + respective ushmana)

१२. हकारेण चतुर्थाः। (4th of class = 3rd of class + ha)

१३. इत्येष बाह्यः प्रयत्नः।

Some commonly misunderstood and mispronounced characters

ऋ ॠ ऌ – vowels but different. They have a consonant component along with a vowel component

ऌ the vowel is not लृ (which is ल् + ऋ)

Pronunciation of vargaksaras especially the fifth of the class – anunasikas

What is the difference between श्, स्, ष्?

What is the difference between ङ्, ञ्, ण्, न्, म् ?

What are the characters in a pratyahara – see thru Panini sutras:

आदिरन्त्येन सहेता । १.१.७१

उपदेशे अच्-अनुनासिका इत् । १.३.२

हलन्त्यम्। १.३.३ [इत्]

तस्य (इतः) लोपः । १.३.९

अदर्शनम् लोपः। १.१.६०

ग्राहक सूत्रम् - To figure exactly what a pratyahara stands for in a given context

Take these two sutras together:

अण्-उदित् सवर्णस्य च-अप्रत्ययः॥ १.१.६९
तपरस्तत्कालस्य॥ १.१.७० (Which is an apavada to the above and modifies the result)

अप्रत्ययः इति किम्? Why the word अप्रत्ययः, or, What does the word अप्रत्ययः mean?
प्रतीयते विधीयते इति प्रत्ययः। अप्रत्यय: अण् = अविधियमानः अण् , i.e. an अण् in a situation where it is not being ordained (i.e. not an आदेश, प्रत्यय, आगम)

उदित् इति किम्?

उदित् = उत् इत् यस्य सः - that (अच्) which has (a अनुनासिक i.e. nasalized) उत् as an इत् letter. This is an example of बहुव्रीहि स्मास characterized by अन्यपद प्रधानता

What does उत् mean?

तपरस्तत्कालस्य॥ १.१.७०

तः परो यस्मात् स च , तात् परश्च उच्चार्य्माण-सम-कालस्य-एव संज्ञा स्यात् ॥

(In attempting to expand a प्रत्याहार by 1.1.69) any (vowel) character which has a त् immediately (without any gap) preceding or succeeding it, will stand for only t
those सवर्ण variants of the vowel which have the same मात्रा as the vowel (associated with this त्)

(It essentially restricts the मात्रा of the characters in a pratyahara)

What does सवर्णम् mean?

तुल्यास्य प्रयत्नम् सवर्णम्॥ १.१.९

(वार्तिका) – ऋ-ऌ-वर्णयोर्मिथः सावर्ण्यम् वाच्यम् ॥

नाज्झलौ ॥ १.१.१० [सवर्णम्]

रेफोष्माणाम् सवर्णा न सन्ति ॥ शिक्षा-सूत्र

वर्ग्यो वर्ग्येण सवर्णः ॥ शिक्षा-सूत्र